

|| توصیه‌ها و تجارب تحصیلی در گفتگو با
حجت‌الاسلام والمسلمین **استاد نکونام** (دامت برکاته) ||

علم نور است ولی بی تزکیه، گمراهی

حجت‌الاسلام و المسلمین علی نکونام گلپایگانی با بیش از سه دهه تدریس در حوزه علمیه قم، روزهایی پربار و گرانباه را همراه با تجربه‌های ذی‌قیمت علمی و اخلاقی در مکتب سرشار حضرت امام صادق علیه‌السلام گذرانده است. او سالها در درس فقه آیت‌الله العظمی گلپایگانی(ره) و درس اصول آیت‌الله العظمی وحید خراسانی شرکت کرد و در علوم عقلی از درس شرح منظومه آیت‌الله انصاری شیرازی و درس اسفار آیت‌الله جوادی آملی بهره برده است. «حاشیه» بنا دارد تا «متن» را از میان تجربه‌های گرانبار بزرگان و فضلاء معظم حوزه بازجوید و از این میان توفیقی دست داد تا مصاحبه‌ای کوتاه با حضرت حجت‌الاسلام و المسلمین نکونام داشته باشیم که همچنان به تدریس دروس عالی حوزه در مدرسه حضرت آیت‌الله گلپایگانی اشتغال دارند. پیشاپیش به سبب فرصت هم‌دلانه‌ای که در اختیار ما قرار دادند، از ایشان سپاسگزاریم.

مقصد ۳: استاد ماه

■ **حضرت عالی که از استادان عالی حوزه علمیه قم هستید، چه ویژگی‌هایی را برای یک استاد موفق، برمی‌شمرد؟**

اگر استادی واجد قوت علمی و حسن سلیقه در کیفیت تدریس باشد، شاگردان او مطالب علمی را به سهولت و راحتی از او می‌آموزند. یکی از استادان محترم ما می‌فرمود: من افزون بر وقتی که صرف مطالعه درس می‌کنم، وقتی را نیز به کیفیت تدریس و تنظیم مطالب درسی اختصاص می‌دهم تا تدریسم، موفق‌تر باشد. تعهد و اخلاق اسلامی هم همین را ایجاب می‌کند که استاد سعی کند از زمانی که از خود و شاگردانش گرفته می‌شود، بهترین استفاده را بکند و این در گرو قدرت علمی، مطالعه دقیق و حسن سلیقه در تدریس است. اگر همین استاد دارای فضایل اخلاقی، صبر و حوصله پاسخگویی به سؤالات هم باشد بالاترین خدمت و کمک را کرده است و از موفق‌ترین استادان خواهد بود.

استادی که به‌خوبی وظایفش را انجام دهد، از دیدگاه روایات، مقام بسیار والایی دارد. از حضرت مسیح (ع) نقل شده که فرموده‌اند: «مَنْ عَلَّمَ وَ عَمِلَ وَ عَمِلَ فِي الْمَلَكُوتِ عَظِيمًا». همچنین از امام صادق (ع) نقل شده که فرمود: «مَنْ تَعَلَّمَ لِلَّهِ وَ عَمِلَ لِلَّهِ وَ عَلَّمَ لِلَّهِ دَعِيَ فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ عَظِيمًا، فَقِيلَ: تَعَلَّمَ لِلَّهِ وَ عَمِلَ لِلَّهِ وَ عَلَّمَ لِلَّهِ». نیز مرحوم محقق طوسی می‌فرماید: سزاور است شخصی اعلم و اورع و آسن، استاد انتخاب شود و دانشجو هنگامی که وارد شهری می‌شود، در انتخاب استاد شتاب نکند و دو ماه صبر و بررسی کند تا استاد مطلوب خود را پیدا کند و آنگاه بر درس او ثابت‌قدم باشد.

■ **به نظر می‌رسد در گذشته تأکید بیشتری بر زی‌طلبگی و دروس اخلاق وجود داشت. حضرت عالی وضعیت دروس اخلاق امروز حوزه را چگونه ارزیابی می‌کنید؟**

تعلیم و تزکیه باید با هم انجام شود. در قرآن کریم یک مورد «یتلوا علیکم آیاتنا و یزکیکم و یعلمکم الكتاب و الحکمه» در سوره بقره، آیه ۱۵۱ و دو مورد: «یتلوا علیهم آیاتنا و یزکیهم و یعلمهم الكتاب و الحکمه»، در سوره آل عمران آیه ۱۶۴ و سوره جمعه آیه ۲ و یک مورد: «یتلوا علیهم آیات و یعلمهم الكتاب و الحکمه و یزکیهم»، در سوره بقره آیه ۱۳۹ آمده است.

ملاحظه می‌فرمایید که در این آیات، تعلیم و تزکیه با هم بیان شده و در سه مورد آن تزکیه قبل از تعلیم آمده است. علم اگرچه نور است و باید راهنمای انسان باشد، ولی اگر همراه با تزکیه نفس نباشد، گاهی آفت است و موجب گمراهی خود انسان و دیگران می‌شود.

اینجاست که نقش مهم علمای اخلاق آشکار می‌شود. در گذشته معمول بود، در حوزه‌های علمیه درس اخلاق گفته می‌شد. وقتی بنده برای ادامه تحصیل وارد حوزه قم شدم، سه درس اخلاق عمومی،

یکی شب پنجشنبه، یکی شب جمعه همراه با دعای شریف توسل و ذکر مصیبت از اهل بیت (صلوات... علیهم اجمعین) و دیگری صبح جمعه بعد از دعای شریف ندبه برگزار می‌شد و بسیاری از طلاب انتظار می‌کشیدند تا زمان درس‌های اخلاق برسد و استفاده کنند. پس از آن دوران، متأسفانه چند سالی، این برنامه تعطیل و با کم‌رنگ شد و کسانی که تشنه درس اخلاق بودند، راه به جایی نمی‌بردند و گویا شعر حافظ:

رندان تشنه لب را آبی نمی‌دهد کس
گویا ولی‌شناسان رفتند از این ولایت
زبان حال و قال آنان بود.

بحمدالله... چند سالی است مسئولان محترم حوزه مقدس قم در احیای این درس گران‌بها تلاش فراوان کرده‌اند؛ چنانکه استادان محترم درس‌های مختلف به مناسبت‌هایی در ضمن درس، نکات اخلاقی را بیان می‌کنند که بسیار موثر است؛ زیرا کلام استاد در شاگرد تأثیر فراوانی دارد.

■ **با توجه به فراوانی ایام تعطیل و غیردرسی، چه توصیه‌ای درباره اوقات فراغت طلاب دارید؟**

یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌هایی که خدای متعال در اختیار انسان قرار داده، عمر است و در روایات زیادی بر اهمیت آن تأکید شده است. از رسول خدا (ص) نقل شده که فرمود: «کن علی عمرک أشخ منک علی درهمک و دینارک»، بر عمرت بخیل‌تر باش تا بر درهم و دینار. همچنین از امیرالمومنین (ع) نقل شده که فرمود: «آن عمرک عدد نفاسک و علیها رقیب یحصیها». عمر تو شماره نفس‌های توست و این نفس‌ها را نگهداری شمارش می‌کند. نیز از حضرتش نقل شده که فرمود: «احذرو اضیاع الأعمار فیما لا یبقی لکم ففائتها لا یعود». بهره‌زید که عمر خود را برای چیزی هدر دهید که برایتان باقی نمی‌ماند؛ زیرا عمرهای رفته برنمی‌گردد. پس اصل عمر سرمایه‌ای گرانقدر است که حتی اگر یک لحظه‌اش ضایع شود و هدر رود قابل جبران نیست و علاوه بر خسران دنیوی، در عالم آخرت هم نمی‌توان جواب آن را داد.

قرآن کریم می‌فرماید: «و هو یصطر خون فیها ربنا أخرجنا نعمل صالحا غیر الذی کنا نعمل أو لم نعر کم ما یتذکر فیه من تذکر و جائکم التذیر فذوقوا فما للظالمین من نصیر». (سوره فاطر، آیه ۳۷)؛ و از درون آتش فریاد زندی ای پروردگار ما، ما را بیرون آر تا کارهای شایسته کنیم غیر از آنچه می‌کردیم. آیا آن قدر شما را عمر ندادم که پندگیرندگان پند گیرند؟ و شما را بیم‌دهنده بیم داد، پس بجشید که ستمکاران را باوری نیست.

پس باید تمام عمر را غنیمت دانست و از لحظات آن بهترین بهره را برد، به‌خصوص فصل جوانی اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا در این مقطع از عمر، انسان دارای هوش و استعداد و حافظه بالایی می‌باشد. بنده تجربه دارم که در اوایل شروع به درس حوزه، مکرر اتفاق می‌افتاد که دعایی یا سوره‌ای از قرآن را هفته‌ای یک مرتبه می‌خواندم و در مقام حفظش هم نبودم، ولی پس از چند هفته متوجه می‌شدم که آن را حفظ شده‌ام؛ اما الان حتی بعضی از محفوظات سابق را نیز فراموش کرده‌ام. پس بهوش باشید که از دوران جوانی بهترین بهره را ببرید.

در روایت هم قریب این مضمون را دیده‌ام که روز قیامت، از انسان درباره چهار چیز مؤاخذه می‌شود: اول عمر؛ دوم، فصل جوانی که در کجا صرف شده است؛ سوم، مال را از کجا تحصیل کرده است؛ چهارم، مال را در کجا مصرف کرده است.

■ **یک روحانی در نهایت باید به چه مقصدی نظر داشته باشد؟**

هدف اصلی ورود به حوزه علمیه، در آیه مبارکه نفر بیان شده است. در این آیه می‌فرماید: «و ما کان المومنون لینفروا کافه

منتخب

■ **غرض‌نهایی از ورود به حوزه‌های علمیه در مرحله اول، فقیه‌شدن خود انسان است و در مرتبه دوم تبلیغ معارف الهی**

■ **استاد سعی کند از زمانی که از خود و شاگردانش گرفته می‌شود، بهترین استفاده را بکند و این در گرو قدرت علمی، مطالعه دقیق و حسن سلیقه در تدریس است**

■ **مکرر اتفاق می‌افتاد که دعایی یا سوره‌ای از قرآن را هفته‌ای یک مرتبه می‌خواندم و در مقام حفظش هم نبودم، ولی پس از چند هفته متوجه می‌شدم که آن را حفظ شده‌ام**

فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون» (سورة توبه، آیه ۱۲۲).

غرض نهایی از ورود به حوزه‌های علمیه در مرحله اول، فقیه شدن خود انسان است و در مرتبه دوم تبلیغ معارف الهی، انداز دیگران و ازاله جهل از آنان که سبب ابقای دین و اقامه معروف و جلوگیری از منکرات خواهد بود.

■ **طبیعی است که برای رسیدن به هر یک از این دو هدف، ابزاری لازم است؛ در این باره توضیح بفرمایید.**

هر شخصی برای رسیدن به این اهداف ابتدا باید مسائلی را رعایت کند: انتخاب استاد خوب و مشورت با او که بیان شد.

انتخاب دوست خوب. شخصی را برای دوستی و مباحثه انتخاب کند که دارای ورع، تقوا و فکر مستقیم و جدی در طلب علم باشد و از دوستی با اشخاص بی حال و لاپایلی پرهیز کند.

در روایات بر این مطلب تأکید شده است. در کتاب شریف وافی از رسول خدا (ص) نقل شده که فرمود: «مجالسه اهل الدین شرف الدنيا والاخره». طالب علم باید افکاری را که موجب پریشانی فکر و مانع تحصیل است، از خود دور کند و تمام فکر خود را بر آموختن علم متمرکز کند. حضرت خضر به حضرت موسی (ع) می‌گوید: یا موسی تفرغ للعلم ان كنت تريد، فانما العلم لمن تفرغ له. «اگر دانش می‌خواهی، خود را وقف آموختن آن کن؛ زیرا دانش نصیب کسی می‌شود که تمام وقت خود را صرف آموختن آن کند.

داشتن برنامه‌ای مفید و منظم برای تعطیلات هم بسیار اهمیت دارد. همان‌گونه که ملاحظه می‌فرمایید زمان قابل توجهی از سال را حوزه‌ها تعطیل هستند. باید توجه داشت که در این ایام، درس تعطیل است؛ ولی محصل می‌تواند از همین ایام بهترین استفاده را داشته باشد. این ایام برای تکرار درس‌ها، تحقیق، نوشتن و مطالعه کتبی که برای خود انسان و تبلیغ مفید و ضروری است، زمان خوبی است.

سال قبل در فصل تابستان خدمت یکی از مراجع تقلید (قدس سره) رسیدیم و از او برای استفاده از تعطیلات تابستان راهنمایی خواستیم. فرمود: نهج البلاغه و کتاب جهاد النفس و وسائل الشیعه را با دقت مطالعه کن.

■ **چه نکاتی را برای تحصیل مطلوب علوم حوزوی پیشنهاد می‌کنید؟**

– اهتمام به فهمیدن درس؛ اگر طلبه چند مرتبه نفهمیده از مطالب عبور کند، این عادتش می‌شود و این مسئله از آفات تحصیل است. طلبه باید سعی کند به وسیله تفکر و تکرار بفهمد و بداند که غرض از خواندن کتاب‌ها، فهمیدن آنهاست.

– مباحثه درس‌ها؛ مسئله بسیار مهمی است. در گذشته همان‌گونه که ساعتی را برای گرفتن درس و ساعتی را برای مطالعه قرار می‌دادند، ساعتی را نیز برای مباحثه می‌گذاشتند. تأثیر مباحثه بیش از تکرار است؛ زیرا اولاً از فکر جمعی استفاده می‌شود. ثانیاً قدرت بیان پیدا می‌شود و ثالثاً انسان متوجه می‌شود که کدام مطلب مجهول مانده است. البته تأکید

می‌کنم که برای مباحثه، دوستی انتخاب شود

که اهل انصاف باشد و سخن حق را بپذیرد و از جدال و غضب دوری کند، که اگر این نکته رعایت نشود، گاهی ساعت‌های زیادی از عمر گرانبهای هدر می‌رود و محصولی جز خستگی و گاهی ارتکاب خلاف شرع ندارد.

– توکل به خدای متعال و او را رزاق دانستن؛ در سیر تحصیلی طلاب بسیار تأثیرگذار است.

یکی از آفت‌ها و موانع تحصیل، غم و غصه روزی و مخارج زندگی است و گاهی همین فکر، باعث می‌شود که طلبه بخشی از بهترین وقت خود را صرف به دست آوردن معاش کند و به همان مقدار از تحصیل علم باز ماند. از

رسول خدا (ص) نقل شده است که فرمود: «لو أن ابن آدم فر من رزقه كما یفر من الموت لادر که کما یدر که الموت». راجع به جلب رزق و توسعه آن، مطالب زیادی در روایات است که نیاز است ملاحظه شود. – انتخاب اشرف علوم؛ با توجه به اینکه عمر کوتاه است و فرصت اندک و علوم زیاد، لازم است انسان اهم آنها را انتخاب کند و به‌ویژه به تفسیر، علوم قرآنی و فقه اهمیت بیشتری دهد تا هر چه بیشتر با کلام خدا و آنچه مردم در شئون مختلف زندگی به آن نیاز دارند، آشنا شود.

– تنوع در مطالعه؛ گاهی انسان از مطالعه کتابی خسته می‌شود. در این حالت نباید مطالعه را به خود تحمیل کند، بلکه می‌تواند با مطالعه کتابی دیگر رفع خستگی کند؛ زیرا تحصیل باید با شوق و نشاط انجام شود.

– لازم است تحصیل علم با ورع و تقوا همراه باشد. نقل شده است که رسول خدا (ص) فرمود: «من لم یتورع فی تعلمه ابتلاه الله بأحد ثلاثه أشياء: اما یُمیته فی شبابه، أو یوقعه فی الرساتیق، أو یبتلیه بخدمه السلطان»

– نوشتن درس؛ اگر درس نوشته نشود، دیر یا زود فراموش می‌شود. در این باره گفته شده: «ما حَفِظَ فَرٌّ، و قرَّ»؛ محفوظات فراموش می‌کنند و نوشته‌ها ثابت می‌ماند.

– اخلاص؛ یابد تلاش شود که آموختن علم فقط برای خدا باشد، نه رسیدن به امور دنیوی که عمل بدون اخلاص مانند مجسمه بدون روح است. نقل شده که رسول خدا (ص) فرمود: «من طلب العلم لله لم یصب منه باباً الا اذداد فی نفسه ذلاً، و فی الناس تواضعاً، والله خوفاً، و فی الدین اجتهاداً، و ذلک الذی ینتفع بالعلم فلیتعلّمه، و من طلب العلم للدنیا و المنزله عند الناس و الحظوه عند السلطان لم یُصب من باباً الا اذداد فی نفسه عظمه و علی الناس استطاله، و بالله اغتراراً، و من الدین جفاءً، فذلک الذی لا ینتفع بالعلم فلیکتف و لیمسک عن الحجة علی نفسه، و الندامه و الخزی یوم القیامه».

هر که دانش را برای خدا بیاموزد، به هیچ بابی از آن نرسد، مگر آنکه خود را حقیرتر ببیند و نزد مردم متواضع‌تر شود، ترسش از خدا بیشتر گردد و در دین کوشاتر شود. چنین کسی از علم بهره‌مند است، پس باید آن را بیاموزد. کسی که دانش را برای دنیا و منزلت یافتن نزد مردم و موقعیت یافتن نزد سلطان بیاموزد، به هیچ بابی از آن نرسد، مگر آنکه

خود را بزرگ‌تر ببیند، بیشتر به مردم بزرگی فروشد، بیشتر از خدا غافل شود و بیشتر از دین فاصله گیرد. چنین کسی از دانش سود نمی‌برد، پس باید از تحصیل خودداری کند و برای خود حجت و پشیمانی و رسوایی در روز قیامت فراهم نسازد.

استمداد از امور معنوی؛ نماز شب با خضوع و خشوع، قرائت قرآن به‌خصوص آیه‌الکرسی، صلوات ولی عصر ارواحنا فداه دیگر مواردی هستند که یک طلبه باید به آنها عمل کند.

مرحوم محقق طوسی می‌فرماید: و ینبغی أن یکثر الصلاه، و یصلی صلاه الخاشعین، فان ذلک عون علی التحصیل و التعلّم.

منتخب

■ **طالب علم باید افکاری را که موجب پریشانی فکر و موانع تحصیل است، از خود دور کند و تمام فکر خود را بر آموختن علم متمرکز کند**

■ **اگر طلبه چند مرتبه نفهمیده از مطالب عبور کند، عادتش می‌شود و این مسئله از آفات تحصیل است. طلبه باید سعی کند وسیله تفکر و تکرار را بفهمد**

■ **استاد سعی کند از زمانی که از خود و شاگردانش گرفته می‌شود، بهترین استفاده را بکند و این در گرو قدرت علمی، مطالعه دقیق و حسن سلیقه در تدریس است**